

УДК 347.9

Ярослав Мельник,

канд. юрид. наук, докторант

Інституту законодавства Верховної Ради України

СУДОВА ПРАКТИКА ЩОДО МАСОВИХ (ГРУПОВИХ) ТА ПОХІДНИХ ПОЗОВІВ У КОНТЕКСТІ ДІЇ РЕЖИМУ ЦИВІЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена аналізу стану судової практики щодо здійснення цивільного судочинства судами загальної юрисдикції по цивільних справах за масовими (груповими) та похідними позовами. Аналізуються як доктринальні доробки вчених-практиків, так і безпосередньо практика Конституційного Суду України, Верховного Суду та судів I та II інстанцій, а також цивільне процесуальне законодавство. Наголошено на необхідності врахування безпекового складника в процесі розгляду справ даних категорій. Виділяються ознаки, які необхідні для врахування в судовому правозастосовному процесі. Наголошується на численних прогалинах інституту групового (масового) позову, що вказує на дефекти цивільної процесуальної форми, взаємозв'язок із неможливістю адекватно застосувати закон судом. А тому відстоюється позиція щодо необхідності законодавчих змін, потреби діяти судом шляхом особливого режиму – режиму процесуальної безпеки, за яким суд повинен передбачати та враховувати колізії, конфлікти, процесуальні ускладнення, небезпечні фактори, уразливість процесуальної форми, адаптуючи цивільну процесуальну форму до конкретних обставин, що виникли.

Ключові слова: судова практика, груповий (масовий) позов, похідний (непрямий) позов, процесуальна безпека.

Постановка проблеми. Стан судової практики є саме тим індикатором, який вказує на реальну інституційну спроможність механізму цивільної процесуальної системи та цивільної процесуальної форми забезпечити реалізацію права на судовий захист. Розуміння стану судової практики не тільки пояснює важливість функціонального її призначення – підтримання правопорядку, але й надає можливість прогнозувати тактику та стратегію, а головне – визначати критерій передбачуваності дій суду у той чи інший процесуальний спосіб, а також довершеність моделі процесуальної системи в цілому.

Сьогодні фактичне введення інституту групових (масових, численних) та похідних позовів в новому ЦПК України редакції 2017 р., без сумніву, вимагає не тільки вироблення сталої судової практики, але й відповідної доктринальної оцінки її стану, що і пояснює актуальність піднятої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи проведені дослідження у цьому напрямі, важливо вказати на те, що судова практика є предметом не тільки локальних наукових досліджень, але й комплексних як у теорії права, так і в цивілістичних галузях права. Серед дослідників, які переймалися її проблемами, можливо виділити праці вче-

них, практиків як у сфері теорії права, так і цивільного процесуального права, чи то цивілістики загалом, зокрема праці: С. В. Шевчука «Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади» (докторська дисертація), 2009 р.; Б. В. Малишева «Судовий прецедент у правовій системі Англії» (кандидатська дисертація), 2008 р., «Правосуддя і судова правотворчість» (наукова стаття), 2009 р.; В. С. Бігуна «Філософія правосуддя» (монографія), 2011 р.; Р. А. Майданіка «Основи аргументації рішення суду в цивільному судочинстві України» (наукова стаття), 2016 р.; Д. Д. Луспеника «Застосування новел ЦК і ЦПК України в судовій практиці» (посібник), 2005 р.; О. С. Ткачука «Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект» (докторська дисертація), 2016 р.; С. К. Загайнової «Судебные акты в механизме реализации судебной власти в гражданском и арбитражном процессе» (монографія), 2007 р.; Д. Я. Малешина «Использование судебной практики в качестве источника права : Гражданская процессуальная система» (монографія), 2011 р., і т. д.

Деякі дослідження були проведені й нами, до прикладу: Мельник Я. Я., Т. О. Губанова «Прецедентна судова практика у цивільному та виконавчому процесах під час

виконання рішення суду» (наукова стаття), 2014 р.; Мельник Я. Я., М. М. Ясинок «Застосування судової практики в Цивільному судочинстві: Цивільне процесуальне право України» (підручник для магістрів), 2016 р.; Мельник Я. Я., Мельник Ю. О. «Методологічні проблеми форми судового захисту цивільного права як основоположної засади» (наукова стаття), 2015 р.; тощо.

Окремо слід відзначити дослідження Ю. В. Білоусова «Груповий позов: зарубіжний досвід та перспективи його використання в Україні» (наукова стаття), 2012 р.; Л. А. Музики «Вплив судової практики на регулювання цивільно-правових відносин» (наукова стаття), 2015 р.; та Д. Ю. Сіюшова «Визнання недійсними правочинів із заінтересованістю з використанням інституту похідного позову: практика його застосування в Україні та інших державах» (наукова студентська стаття), 2013 р., оскільки саме вони були сфокусовані на судовій практиці щодо групових позовів у цивільному судочинстві. Утім, вважати, що досліджень було досить, не можливо через те, що вони були проведені за дії ЦПК України в редакції 2004 р. і доволі фрагментарно торкалися безпосередньо вітчизняного стану судової практики, оскільки мета цих досліджень полягала в іншому, а саме: «зарубіжний досвід», «судова практика ЄСПЛ» тощо.

Перебуваючи під постійною увагою науковців та практиків, звісно, ця проблематика була предметом не тільки наукових публікацій, але й різних тематичних заходів на науково-професійному рівні. Так, варто відзначити дискусію, що розгорнулася напередодні прийняття нового ЦПК України між вченими та практиками на базі Верховного Суду України стосовно введення в дію та застосування інституту групового (масового) позову [5]. Вже нині, після прийняття Кодексу, проблема щодо стабілізації судової практики не зникла. Адже у нещодавньому інтерв'ю секретарем Великої Палати Верховного Суду В. С. Князевим якраз підкреслювалося те, що ВС наразі не припиняє акцентувати увагу у своїй роботі на питаннях стабільності судової практики, аби через тривалий проміжок часу вона (судова практика – Я.М.) не породжувала нові кола судового розгляду [7]. Це вказує на те, що проблема не зникла, є актуальною.

За таких обставин варто бути солідарним й із В. В. Ярковим у тому, що, справді, складності, які стають очевидними під час досліджень тих чи інших інститутів судового процесу, скоріш пов'язані не стільки із вадами в дослідженнях, скільки із відсутністю належної судової практики [40, с. 265].

Проте ми повністю не можемо вести мову про відсутність вітчизняної правозастосовної практики, а, скоріш, про її неповноту, з огляду на таке.

До прикладу, як відомо, однією із форм джерел права в Україні, які є обов'язковими до виконання, є Рішення Конституційного Суду України (ст. 151-2 Конституції України). В одному зі своїх рішень Конституційний Суд України висловив преюдиційну позицію стосовно захисту прав та інтересів значної кількості осіб (Рішення від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004), а саме, стосовно похідних (непрямих) позовів в Україні. У мотивувальній частині даного Рішення визначено, що акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси виключно шляхом звернення до суду в конкретних випадках – їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства, тощо. Також наголошується, що порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі й третіми особами, прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається Законом [28].

Аналізуючи це рішення, деякі дослідники вбачають у ньому хитку (несприятливу) позицію щодо повноцінного провадження інституту непрямого позову в Україні стосовно господарського судочинства.

Так, О. Р. Ковалишин із цього приводу зазначає, що «...фактично Рішення залишило відкритим питання про захист інтересів акціонерного товариства його акціонером (акціонерами) за допомогою непрямого позову...» [8, с. 63]. А дослідниця М. Богуш говорить, що за умови такого підходу КСУ наголосив на тому, що законами України не передбачено можливості звернення з непрямыми позовами, акціонер може звертатися з позовом до суду в інтересах та лише на основі відносин представництва [1]. Цілком прогнозованою по відношенню до Рішення КСУ від 01.12.2004 № 18-рп/2004 виявилась правова позиція, закріплена у п. 52 Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24.10.2008. Вона, зокрема, визначає, що законом не передбачено право акціонера (учасника) господарського товариства звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів товариства поза відносинами представництва [21].

Однак Ю. Попов, погоджуючись із О. Р. Ковалишином, додає, що не викликає

подиву, що рішення КСУ, по суті, не призвело до зникнення подібної неоднозначної практики, адже суди трактували рішення КСУ в подальшому на свій розсуд; іноді їхні рішення були діаметрально протилежними за своєю суттю [16, с. 58; 8, с. 63].

За таких обставин важливо відзначити, що «нечіткість» правової позиції КСУ, відсутність регламентованої процесуальним законом повноти інституту групового (масового) та похідного позову перебували у причинному зв'язку. Утім, якщо й нині вітчизняне процесуальне законодавство зазнало суттєвого оновлення (через прийняття ЦПК України, ГПК України тощо), внаслідок чого детальніше регламентовано інститут масового позову, то все ж таки Рішення КСУ на тепер також діє, а отже, і поширюється на новоприйняте законодавство.

Отже, **мета** даного дослідження – з'ясувати стан судової практики щодо масових (групових) та похідних позовів в Україні на предмет застосування судами норм матеріального та процесуального права. Вирішення цього завдання дасть можливість відстежити динаміку правозастосовного процесу, визначити дотримання судами цивільного процесуального та матеріального законодавства, зорієнтуватись у методологічних підходах до вирішення справ даної категорії.

Теоретична частина дослідження інституту судової практики в цивільному судочинстві щодо масових (групових) та похідних позовів та стан цивільного процесуального законодавства. У теорії права А. П. Рожнов судову практику пропонує поділяти на (а) поточну; (б) прецедентну; (в) узагальнену [29, с. 18]. Ми ж разом із професором М. М. Ясинком вважаємо, що судова практика у вітчизняній цивільній процесуальній системі характеризується певними особливостями, які проявляються в специфіці застосування аналогії за: (а) формою вираження (формування як джерела права); (б) ієрархічністю застосування, що призводить її в ранг пріоритетності, (в) обов'язковістю до застосування; (г) ініціативністю застосування [35, с. 397] тощо. Тут варто додати, що критерій «масовості» (в інституті групового (масового) позову та похідного) повинен набувати додаткових особливостей (специфіку), що є природним, з огляду на таке.

У дослідженні М. А. Придворова та В. В. Трофімова, що проведене в контексті правоутворення та правотворчості, знаходимо цікавою позицію вчених у тому, що соціальна взаємодія охоплюється фактично двома типами: *конфліктом* (взаємодія в межах відносин боротьби, змагальності, тип право-

вого регулювання як «конфліктне право») та *співпрацею*. Тому, якщо проаналізувати норми позитивного права, які регулюють правовідносини конфлікту та співпраці, неможливо не помітити закономірність, яка підкреслює соціальну інтерактивну зумовленість правових норм. *До прикладу*, вчені-дослідники зазначають, що система із конкуруючими інтересами визначає якість імперативних правових норм, забезпечуючи соціальну співпрацю межами допустимого, а системи із кооперуючими інтересами зумовлюють якість диспозитивних правових норм із перспективними межами кожного [15, с. 255]. Вважаємо, що наявність сегменту «конфлікту» та «співпраці» охоплюється процесуальною діяльністю суду, а отже, дані обставини повинні братися нами до уваги під час розгляду питання про стан судової практики за груповими (масовими) та похідними позовами. Адже це дасть змогу точніше уявити процесуально-правову природу формування судової практики, а по суті, використання судом методологічних підходів з подолання тих чи інших прогалин, колізій, тобто шляхом «конфлікту» як вияву змагальності чи «співпраці» в контексті медіаційних процедур (врегулювання спору за участі судді, мирова угода, тощо).

В юридичній енциклопедії зазначається, що судова практика є практичною діяльністю судових органів зі здійснення правосуддя та виражається у формі нагородження професійного досвіду судами загальних та спеціальних юрисдикцій. А її вивчення допомагає виявити позитивний та негативний досвід у роботі судів і на цій основі вжити заходів щодо поліпшення якості судочинства [39, с. 701]. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства (ч. 1), а делегування цих функцій іншим органам не допускається (ч. 2 цієї статті та ст. 124 Конституції України) [23].

До функцій правосуддя в контексті Закону України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 № 964-IV (*далі* – Закон № 964-IV від 19.06.2003) належить захист національних інтересів у силу того, що суд загальної юрисдикції є суб'єктом забезпечення національної безпеки (ст. 4 Закону № 964-IV від 19.06.2003) [24]. КСУ у своєму Рішенні від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004, а саме в п. 3.2., звертає увагу на те, що застосування поняття «інтерес» у ст. 36 Конституції України щодо інтересів національної безпеки та права на свободу об'єднання для захисту прав і свобод є широким за своїм значенням. Тому в Законі № 964-IV від 19.06.2003

термін «національні інтереси» (стаття 1), як і перелік їх пріоритетів (стаття 6), є вичерпним [28]. Натомість вже 21.06.2018 Верховною Радою України було прийнято новий Закон України «Про національну безпеку» (Законопроект про нацбезпеку від 21.06.2018), де, відповідно до ст. 9, на суди покладаються функції контролю за виконанням рішень суду як складника забезпечення національної безпеки. Національними інтересами України тепер є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує ... прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Вироблено й стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України з акцентом на гарантуванні захищеності життєво важливих для особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина в силу встановлення демократичного цивільного контролю як комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності (ст. 1 Законопроекту, прийнятого у другому читанні) [25].

З огляду на звіт Венеціанської комісії, Т. І. Фулей слушно звертає увагу на те, що у цьому документі наголошується на тому, що правова визначеність вимагає насамперед того, аби правові норми були *зрозумілими і точними* й мали на меті гарантування того, що ситуації і правовідносини будуть передбачуваними. Також правова визначеність вимагає поваги до принципу *res judicata* – остаточні рішення національних судів не мають ставитися під сумнів, що також вимагає виконання остаточних судових рішень. А тому система, що дозволяє ставити під сумнів остаточні судові рішення без переконливих підстав у суспільних інтересах і без зазначення строку, не відповідає принципу правової визначеності [34, с. 12; 41]. Нині слід задатись питанням стосовно того, чи дійсно ми можемо з огляду на Законопроект про нацбезпеку від 21.06.2018 вказати на правову визначеність у ньому законного інтересу у сфері безпеки, колективного інтересу, адже по суті даний Закон є спеціальним нормативно правовим актом у цій сфері, а отже, й процесуальним інструментом для реалізації гарантованого ст. 3 Конституції України права на безпеку (як колективного права¹), реалізації цивіліс-

тичного права на безпеку, регламентованого ст. 282, 1163–1165 ЦК України, а також питанням про місце у ньому засадничої норми про захист права власності щодо того, що власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення певних дій, які можуть порушити його права, тощо. Або значної частини норм ЦПК України, які так чи інакше зумовлюють реалізацію колективних прав у цивільному судочинстві та права на безпеку. Зокрема, щодо того, що за ст. 50 ЦПК України позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами; щодо положень, що повинні бути враховані судом, коли справа становить значний суспільний інтерес, кількості учасників справи (пп. 6, 7 ч. 3 ст. 274 ЦПК України); повноважень суду на об'єднання в одне провадження цивільних справ за наявності різних позивачів (п. 3 ч. 2 ст. 188 ЦПК України); визнання таким, що підлягає відмові у задоволенні, клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, якщо його виконання загрожувало б інтересам України (п. 7 ч. 2 ст. 468 ЦПК України), тощо.

Водночас «контрольна функція суду з виконання рішень» повинна сприйматися в широкому і *вузькому сенсі*: в широкому – виходячи із засад «безпекового законодавства»; у *вузькому* – в контексті контролю виконання судових проміжних рішень (ухвал, постанов, рішень), що постановляються як у процесі розгляду справи, так і безпосередньо у судовому засіданні. А тому, виходячи із цього, слід погодитися з думкою Т. І. Фулей у тому, що важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовий аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й *процедурний аспект*, який базується на *вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам*, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону та ін. [34, с. 10].

За такого підходу стає очевидним генетична залежність функціональної ролі судової практики у виконанні завдань щодо виявлення процесуальних аномалій, уразливих та загрозливих тенденцій процесуальної форми, дії процесуального режиму та виробленні необхідних інструментів методологічного характеру з їх подолання. На додаток до цього стає очевидним взаємозв'язок судової практики з феноменом безпеки в судочинстві. *До прикладу*, суддя ФРН Георг Гальке

¹ Для довідки: в теорії права, а зокрема М. І. Козуброю, право на безпеку віднесено до колективних прав (див.: [4, с. 59]), що і є характерним для врахування судом цієї концепції при формуванні судової практики щодо групових (масових) та похідних позовів в Україні.

звернув увагу на те, що під правовою безпекою слід розуміти стабільність судової практики, яка досягається шляхом вироблення єдиного методологічного підходу до вирішення судом однотипних справ, як і незмінність підходів до дії правових норм щодо схожих випадків у правозастосуванні. Як наслідок, судові рішення повинні характеризуватись схожим підходами до вирішення судових справ [3, с. 3]. Доволі схожу позицію за своєю ціллю висловив О. С. Ткачук (суддя Верховного Суду, вчений). Але він вбачає необхідність розглядати стан судової практики через її *єдність, яка, на його думку, утворюється через вияв низки таких ознак: наявності (а) принципу правової визначеності; (б) однаковості застосування тих самих норм права всіма судами у розгляді та вирішенні справ, фактичні обставини яких є тотожними; наявності в цивільному процесі такого (в) явища, якому притаманні статичний (фронтальна тенденція до універсалізації застосування норм права за однакових обставин) та динамічний (можливість зміни установленої судової практики як реакції на потребу дотримання фундаментальних прав і свобод людини та верховенства права) стани; (г) відбиття синергізму приватних та публічних інтересів; (д) перешкодження об'єктивній появі конфліктуючих судових рішень [31, с. 7], тощо. Отже, як бачимо, судовій практиці щодо групових (масових) та похідних позовів ці ознаки є також властивими, і, що характерно, у тісному взаємозв'язку з безпековим режимом. Думається, що саме за таких обставин проявляється особливий вид цивільних процесуальних правовідносин – правовідносини цивільної процесуальної безпеки².*

О. С. Ткачук доволі слушно зазначає, що у моделі справедливого судочинства вагоме

² Для довідки: під цивільними процесуальними правовідносинами безпеки слід розуміти ті суспільні відносини, які виникають із загрозованих підстав та за низки проявлених небезпечних умов у процесі здійснення цивільного судочинства та які зумовлюються щонайменше такими обставинами, як потреба підстав вжиття відповідних процесуальних заходів задля забезпечення належної охорони та захисту процесуальних прав, свобод та інтересів, що стали предметом розгляду цивільної справи. Структура ж цивільних процесуальних правовідносин безпеки полягає в наявності таких елементів, як суб'єкт та зміст (права та обов'язки), які, однак, можуть містити множинність таких елементів у межах конкретного одиничного правовідношення. До суб'єктів цих відносин слід відносити тих учасників цивільного процесу (які долучені чи то до розгляду цивільної справи, чи то до участі у такій), правам, свободам та інтересам яких загрожує небезпека у вигляді створення умов ймовірно (презюмованого) їх порушення. Див.: [12, с. 24].

³ Поняття система цивільної процесуальної безпеки, див.: [13, с. 52–60].

значення має система, так би мовити, «запобіжників зловживанню процесуальними правами» (курсив власний – Я.М.). Звідси, вчений-практик пропонує поділяти заходи протидії процесуальним зловживанням залежно від їхньої природи на: 1) компенсаторні: а) сплата судового збору; б) правила розподілу витрат між сторонами; в) відшкодування збитків, завданих внаслідок зловживання правом; г) штраф; 2) власне процесуальні заходи: а) відмова у вчиненні дії, що містить ознаки зловживання правом; б) процесуальний ест опель [31, с. 29]. Проте, на нашу думку, за своєю суттю такі «запобіжні заходи» характеризують себе саме як частина системи режиму цивільної процесуальної безпеки³, оскільки такі є вужчими за змістом та охоплюються ширшою категорією.

Звідси стає очевидним, що суд повинен працювати над встановленням та забезпеченням судового цивільного процесуального контролю щодо здійснення цивільного судочинства з даної категорії справ. А впровадження особливого режиму повинно сприяти більш чіткому доланню судом процесуальних ускладнень, ефективнішому реагуванню на прогалини та виробленню судової практики щодо групових (масових) позовів. Але чи можливо в даному випадку виробити певний алгоритм забезпечення послідовних дій суду під час правозастосування?

Тут варто дослухатись до думки Р. А. Майданика про те, що *техніка вирішення юридичних спорів в Україні* на сучасному етапі не ґрунтується на будь-якому формально визначеному алгоритмі у вигляді чітко визначених і послідовних етапів тлумачення і застосування права, перевірки юридичної природи правовідносин, формулювання та оформлення вирішення спору (курсив власний – Я. М.) [9, с. 11]. Проте слід додати, що, скоріш, ключовий момент у правозастосуванні повинен переноситися на безпекове законодавство, а власне, коли суд, здійснюючи судочинства, повинен враховувати (виділяти) уразливі елементи цивільної процесуальної форми, стану законодавства, глибину процесуального конфлікту, його обсяг, зміст та тенденції до «пом'якшення». Тобто, враховуючи ті чи інші особливості цивільної справи, а особливо щодо «масовості», він закладатиме основу режиму безпеки під час розгляду судом справ аналізованої категорії.

На підтвердження потреби аналізу та прогнозування задля встановлення судового контролю над тією чи іншою проблемою, яка виникає в ході розгляду справи, варто навести є погляд М. М. Марченка щодо судової правотворчості. Так, вчений зазначає, що сама судова правотворчість постає перед

правоінтерпретатором не без методологічних та теоретичних вад. Адже судова правотворчість не є самостійною в тому сенсі, що тісно пов'язана із реалізацією функцій судовою владою – здійсненням судочинства; вона існує в рамках законів та на основі закону; правотворчість суду пов'язана здебільшого з тлумаченням (конкретизацією) права та заповненням прогалин у ньому; а «правоположення» не повинні суперечити наявним конституційним основам (законам); та, зрештою, самі по собі «правоположення» не можуть змінити закон, що і визначає межі судової правотворчості [10, с. 599–600]. Отже, як бачимо, залежність закону та судової практики на доктринальному рівні у досягненні якості останньої є очевидною, так само простежується постійна присутність методологічних проблем, що тягнуть за собою уразливість процесуальної форми, її недосконалість, як наслідок, неспроможність суду оперативно заповнити прогалину чи то усунути конфлікт, колізію. Це і відбивається на судовій практиці, її динаміці.

Відходячи від наведених методологічно-теоретичних проблем теорії права, слід сфокусуватися на самому інституті групового (масового) та похідного позову.

Так, на думку Б. А. Журбини, інститут масового (групового) позову характеризується тим, що має суттєві відмінності від процесуальної співучасті, серед яких: (а) процесуальна активність сторони позивача виражається лише подавачем позову; (б) значна чисельність та персональна нестійкість групи; (в) груповий позов слід розглядати тільки в аспекті обов'язкової співучасті; (г) факультативну співучасть в принципі не вдається зіставити з груповим позовом, що підкреслює самостійність як групового позову, так і співучасті обох видів; (д) захист прав усієї групи здійснюється від імені заявника позову [3-а, с. 28]. С. В. Васильєв зазначає, що обов'язкова співучасть наявна у справах: про спільну (сумісну і часткову) власність; про спадщину; про авторські і суміжні права, якщо це є результатом праці декількох осіб; у позовах про виключення майна з опису; про захист честі та гідності і ділової репутації; про право користування житловими приміщеннями. Суть обов'язковості в тому, що всіх суб'єктів спірного правовідношення об'єднує спільне право або спільний обов'язок [2, с. 61]. Такі обставини мають значення і для практики, адже суд повинен віднайти чітку межу між процесуальною співучастю та груповим позовом, зазначивши це у преюдиційному рішенні. Звідси, як слушно зазначає Є. В. Сліпченко, для застосування правил масового (групового) позову суд

повинен кваліфікувати позов як груповий [30, с. 395]. А законодавство Німеччини ставить питання пред'явлення похідного позову в залежність від дискреційного розсуду суду [14, с. 13].

З аналізу ч. 2 ст. 274 ЦПК України випливає, що суд, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі в порядку спрощеного провадження або загального позовного провадження, повинен врахувати категорію складності справи, кількість сторін та інших учасників і те, чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес. Водночас ч. 3 та ч. 4 ст. 188 ЦПК України вказують на те, що об'єднання справи в одне провадження допускається до початку підготовчого судового засідання, а у спрощеному позовному провадженні – до початку розгляду справи по суті у кожній із справ, і з іншого боку, не допускається об'єднання в одне провадження кількох вимог, щодо яких за законом визначена виключна підсудність (ст. 30 ЦПК України).

Позов, з яким учасник юридичної особи може звернутись від імені цієї юридичної особи, дістав назву «shareholder's derivative action» або «derivative suit» (похідний позов) [16, с. 58]. Такий позов (похідний, непрямий), як відомо, є по суті інститутом процесуального представництва [27]. Як зазначає В. В. Ярков, похідні (непрямі) позови характеризуються особливою правовою природою. За похідним позовом, у разі його задоволення, прямим вигодонабувачем є сама організація, на користь якої здійснюється присудження. Вигода самих акціонерів є непрямною, оскільки на свою користь вони нічого не отримують, за винятком стягнення зі сторони відповідача понесених ними по справі судових витрат [40, с. 269]. Отже, практика їх розгляду та задоволення матиме у вітчизняному законодавстві свої особливості.

Детальніше аналізуючи ключові положення цивільного процесуального законодавства, що націлені на те, аби забезпечити здійснення судочинства судом, що сприяє творенню якісної судової практики по спорам, що впливають групових (масових) та похідних позовів, слід розглянути такі норми цього законодавства.

Так, згідно зі ст. 10 ЦПК України, суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2), а також застосовує інші правові акти, прийняті відповідним органом на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України (ч. 3). Такі повноваження та спосіб є сумірними кон-

ституційній нормі (ст. 19 Конституції України), в якій закріплено положення про те, що органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. А тому дотримання правопорядку в Україні залежить якраз від дотримання засад, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19 Конституції України). Це означає стосовно судової правотворчості не що інше, як обмеження реалізації дискреційних повноважень під час правозастосування.

Водночас ст. 10 ЦПК України закріплено положення про застосування судом судової практики. Зокрема, в ч. 4 цієї статті акцентується увага на тому, що суд застосовує під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV (далі – Закон від 23.02.2006 № 3477-IV), суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [26].

Неможливо залишити без уваги й роль суду касаційної інстанції в контексті того, що відповідно до ч. 5 ст. 403 ЦПК України «...суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить *виключну правову проблему* і така *передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики*....» (курсив власний – Я.М.)».

Отже, низка пов'язаних конституційних та цивільних процесуальних норм закладають першооснову для інституційної спроможності судової влади здійснювати судову правотворчість, заповнювати прогалини за результатами судової практики, в тому числі й у разі розгляду судом справ щодо масових (групових) та похідних позовів в Україні.

Втім, враховуючи, що суд, здійснюючи процесуальну діяльність, керується законом та принципом верховенства права, приймає рішення з усіх процесуальних питань, він, ухвалюючи судові рішення, повинен дотримуватись порядку, визначеного ст. 259 ЦПК України. Зважаючи на те, що судові рішення можуть бути винесені у конкретно-передбачуваній законом формі, їх види впливають на

особливості як стосовно процедури їх постановлення, так і щодо їх змісту, з огляду на видову класифікацію.

Варто зазначити, що судові рішення, будучи актом правотворчості, становить основний об'єкт судової практики, а тому, для вирішення питань, що стосуються правотворчості суду щодо групових (масових) та похідних позовів у цивільному судочинстві, слід предметно проаналізувати інститут рішення суду, його особливості стосовно розгляду справ даної категорії. Адже фактично рішення суду з єдиного державного судового реєстру натепер і становлять предмет дослідження.

Так, чи не єдиною імперативною вимогою законодавця щодо вироблення судової практики стосовно масових (групових) та похідних позовів, за цивільним процесуальним законодавством є ст. 266 ЦПК України (рішення суду на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів), в якій визначено, що суд, ухвалюючи рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним.

Важливо мати на увазі і те, що ст. 264 ЦПК України передбачено питання, які вирішує суд під час ухвалення рішення. Зокрема, враховуючи дану норму, слід вказати на те, що суд, вирішуючи справу стосовно масових (групових) та похідних позовів, повинен враховувати такі умови під час правозастосування, а саме: 1) чи мали місце обставини (факти), якими обґрунтовувалися вимоги об'єднання та роз'єднання позовних вимог («opt-in» та «opt-out») та заперечення щодо цього; якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані, які мають значення для вирішення справи для кваліфікації позову як групового (масового) чи то похідного, та докази на підтвердження необхідності їх об'єднання; 3) чи дійсно правовідносини сторін впливають із встановлених обставин та повинні кваліфікуватись як відносини за груповим (масовим) чи то похідним позовом; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин; 5) чи слід позов задовольнити або в позові відмовити та в якій частині вимог позивачів; 6) як розподілити між сторонами судові витрати; 7) чи є підстави допустити негайне виконання судового рішення; 8) чи є підстави для скасування заходів забезпечення позову. А ухвалюючи рішення, суд не може виходити за межі позовних вимог.

Водночас дані обставини суд повинен й відобразити в змісті рішення суду (ст. 265

ЦПК України) і, що характерно, у вступній, описовій, мотивувальній та резолютивній частинах (ст. 265 ЦПК України). Це пояснюється тим, що рішення суду є кінцевим результатом (вноситься на основній із завершальних стадій цивільного процесу), а тому повинно містити й усі необхідні дані та реквізити, що характеризують не тільки суть спору але й його характер у контексті множинності (масовості) в процесуальному сенсі та навантаженні. Адже саме за таких умов виникає можливість збагнути процесуальний режим розгляду справи.

Натомість ч. 8 ст. 265 ЦПК України містить положення про те, що, коли розглядаються первісний і зустрічний позови та позов третьої особи із самостійними вимогами, у рішенні вказуються результати розгляду кожного з позовів. Однак у цій нормі нічого не сказано про групу осіб, що свідчить про відсутність правової визначеності щодо інституту групового (масового) позову у процесуальному законодавстві, а отже, й відсутність відповідного процесуального інструмента суду для дій у подібній процесуально-правовій ситуації.

Не менш важливою є й та обставина, на якій слід додатково зупинитися. Зокрема, ч. 3 ст. 259 ЦПК України законодавець закріплює особливі положення стосовно *множинності осіб*, щодо яких суд повинен прийняти рішення. Зокрема, закріплено, що «... якщо в одному провадженні об'єднані кілька взаємопов'язаних самостійних вимог, суд може ухвалити щодо будь-якої вимоги часткове рішення та продовжити провадження в частині невіршених вимог. Якщо за вимогами, об'єднаними в одне провадження, відповідачем є одна особа, ухвалення часткового рішення *не допускається* у разі обґрунтованих заперечень з боку відповідача ... (курсив власний – Я.М.)». Отож, таким чином, як видається, законодавець предметно відзначив дві особливості прийняття рішення по групових (масових) та похідних позовах: перша із них є дискреційною, інша – імперативною. Тому практика повинна прогнозовано формуватися виходячи саме із таких критеріїв. Дискреція закладає за своєю природою першочергову можливість формування стабільної судової практики як у даному прикладі, так і стосовно інших випадків, натомість імперативність якраз доречно та є сталим орієнтиром, особливо в інституті рішення суду.

Неможливо й обійти увагою зміст ст. 430 ЦПК України, у якій відсутні питання, що стосуються вимоги щодо особливостей допущення до негайного виконання рішень суду по групових (масових) позовах. Хоча потен-

ційна категорія спорів, що можуть підпадати під груповий позов, у цій статті наявна. Зокрема, це: 1) стягнення аліментів – у межах суми платежу за один місяць; 2) присудження працівникові виплати заробітної плати, але не більше ніж за один місяць; 3) відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, – у межах суми стягнення за один місяць; 4) поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника; ... 6) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У ст. 417 ЦПК України визначено, що «.. вказівки, що містяться в постанові суду касаційної інстанції, є обов'язковими для суду першої та апеляційної інстанцій під час нового розгляду справи..», а також «.. постанова суду касаційної інстанції не може містити вказівок для суду першої або апеляційної інстанції про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яка норма матеріального права повинна бути застосована і яке рішення має бути прийнято за результатами нового розгляду справи...».

Отже, попередньо резюмуючи, можна вказати на те, що законодавець визначив натеper дві пріоритетні форми вироблення судової практики, які становитимуть фундамент для правозастосування, – це шляхом Рішення КСУ, практики ЄСПЛ та постанов суду касаційної інстанції.

Також, стає очевидним і те, що цінними характеризуючими ознаками *стану судової практики за груповими (масовими) та похідними позовами повинно бути* акцентування уваги на: **(а)** однотипності підходів до вирішення судом тієї чи іншої категорії справ; **(б)** виробленні єдиних правил ідентифікації позову як групового; **(в)** виробленні єдиних (однотипних) підходів до застосування методів «opt-in» та «opt-out»; **(г)** диференціації складності справи та визначенні категорії справ; **(д)** здійсненні особливого режиму розгляду справа з акцентом на безпековий складник здійснення цивільної процесуальної форми (тобто із прогнозуванням та врахуванням тенденцій, що призводять до ускладнень судового розгляду; з врахуванням можливості задіяти м'який та жорсткий режим цивільної процесуальної безпеки, режим окремих обмежень; своєчасною ідентифікацією та виявленням уразливих елементів; нейтралізацією посилюючих процесуальний конфлікт обставин тощо); **(ж)** допущенні судового рішення до виконання; **(з)** розподілі судових витрат між учасниками справ; **(е)** застосуванні судом

практики ЄСПЛ та посиланні на неї у вирішенні справ за груповими (масовими) та похідними позовами, тощо.

Стан судової практики щодо масових (групових) та похідних позовів у судах I та II інстанцій цивільних судів загальної юрисдикції, що напрацьована в 2018 році. Отож, враховуючи вищенаведене, вважаємо за доцільне розглянути деякі рішення суду I та II інстанцій у контексті дотримання судом норм матеріального та процесуального права, як і щодо застосування практики ЄСПЛ, тощо. Це і стане показником того, як насправді інтерпретуються ті чи інші норми аналізованого сегменту і чи суд бере до уваги їх наявність (регламентованість).

Отже, **приклад № 1:** 11 січня 2018 року Апеляційний суд міста Києва розглянув у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу № 22-ц/796/437/2018 (в суді I-ї інстанції справа за № 757/26016/17-ц) **за позовом ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10** до приватного акціонерного товариства «Готель «Дніпро», третя особа – ОСОБА_11, про скасування наказів про звільнення, поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу за апеляційною скаргою ОСОБА_2 в інтересах ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 на рішення Печерського районного суду м. Києва, ухваленого 21 вересня 2017 року під головуванням судді Цокол Л. І. Аналізуючи рішення, можна сказати, що застосування судом положень КСУ, практики ЄСПЛ, практики ВСУ, чи то узагальнюючої практики під час прийняття рішення в ньому не простежується, останнє ж, відповідно, й не вмотивовується з цього приводу [18].

Приклад № 2: з огляду на вказану нижче чисельність учасників, слід сказати, що Заводський районний суд м. Миколаєва 11.05.2018, розглянувши у відкритому підготовчому судовому засіданні в приміщенні суду в м. Миколаєві цивільну справу № 487/2845/17 **за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_8** до ОСОБА_9, ОСОБА_10, ОСОБА_5, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13 про визначення порядку користування земельною ділянкою, реальний розподіл майна в натурі і припинення права спільної часткової власності, **за позовом ОСОБА_9** до ОСОБА_1, ОСОБА_8, ОСОБА_10, ОСОБА_5, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13 про встановлення порядку користування земельною ділянкою, **за позовом ОСОБА_11** до ОСОБА_1, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_5, ОСОБА_10, ОСОБА_13 про реальний розподіл майна в натурі і припинення права спільної часткової власності, та **за по-**

зовом ОСОБА_10 до ОСОБА_1, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_5, ОСОБА_11, ОСОБА_12, ОСОБА_13 про визначення порядку користування земельною ділянкою, реальний розподіл майна в натурі і припинення права спільної часткової власності, задовольнив клопотання представника позивачів ОСОБА_2 і вирішив провадження по справі на час проведення експертизи зупинити, однак застосування судом положень КСУ, практики ЄСПЛ, практики ВСУ, узагальнюючої практики не простежується у прийнятті даного рішення, останнє ж, як наслідок, й не є вмотивованим [32].

Приклад № 3: 12 квітня 2018 року Апеляційний суд міста Києва розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу № 753/5479/15-ц **за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8** та ОСОБА_9 до Адвокатського об'єднання «Юридичне бюро «Крижанівський та партнери», ОСОБА_11 про розірвання договорів, стягнення коштів та суми боргу за договором позики, за апеляційною скаргою ОСОБА_6 на заочне рішення Дарницького районного суду м. Києва від 05 жовтня 2017 року у складі судді Вовка Є. І. Аналізуючи рішення, можна сказати, що застосування судом положень КСУ, практики ЄСПЛ, практики ВСУ, чи то узагальнюючої практики для прийняття рішення в ньому не простежується, останнє ж, відповідно, й не вмотивовується з цього приводу [19].

Приклад № 4: 4 квітня 2018 року Канівський міськрайонний суд Черкаської області розглянув у відкритому судовому засіданні в м. Каневі Черкаської області цивільну справу за позовом Канівської районної державної адміністрації **в інтересах малолітніх дітей ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8**, до ОСОБА_9, ОСОБА_10, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: Виконавчий комітет Литвинецької сільської ради, Служба у справах дітей Канівської районної державної адміністрації, Канівський районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Канівської районної державної адміністрації, про позбавлення батьківських прав. Норми положень КСУ, практики ЄСПЛ, практики ВСУ, узагальнюючої практики під час прийняття рішення судом не застосовувались – рішення не вмотивовується з цього приводу належним чином. Водночас цим рішенням позбавляють батьківських прав батьків (ОСОБА_9, ОСОБА_10), проте питання стосовно одночасного стягнення аліментів на утримання малолітніх дітей (ОСОБА_3, ОСОБА_4,

ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8) судом не вирішується, хоча суд на завершення мотивувальної частин частини посилається на норму Пленуму ВСУ щодо позбавлення батьківських прав (2007 р.), проте не бере до уваги її зміст, формуючи й мотивуючи висновки суду. Вважаємо, такі обставини неприпустимими: це суперечить судовій практиці у вигляді позицій ВСУ (щодо п. 16 Пленуму з вирішення сімейних спорів про усиновлення та позбавлення батьківських права за 2007 р. [22]) та доктрини права, безпекового законодавства тощо⁴.

Приклад № 5: 15 березня 2018 року Горохівський районний суд розглянув справу № 155/76/17 за позовом **ОСОБА_1, який діє в інтересах ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9**, до ОСОБА_10 господарства Ком. Фор. Горохівської районної державної адміністрації Волинської області про визнання правочину недійсним. Суд у процесі розгляду справи посилається на п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод з приводу незалежності та безсторонності суду, в результаті чого суд вирішує питання про заявлений головному судді відвід. Із аналізу ухвали суду стає очевидним, що провадження у справі тривало за дії ЦПК України 2004 р. та 2017 р. Утім, зважаючи на тривалий розгляд справи, стає очевидною та обставина, що питання про групу (численність, масу) осіб судом не бралось до уваги, не вирішувалося [33].

Та, зрештою, **приклад № 6:** 24 січня 2018 року Апеляційний суд м. Києва розглянув справу № 760/103/17-ц за апеляційною скаргою **ОСОБА_2** на ухвалу Солом'янського районного суду м. Києва від 02 лютого 2017 року про забезпечення позову у справі за позовом **ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 до ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10, Товариства з обмеженою відповідальністю «Ткачук», ОСОБА_2**, про визнання права власності та витребування майна з чужого незаконного володіння. Норми положень КСУ, практики ЄСПЛ, практики ВСУ, узагальнюючої практики під час прийняття рішення судом не застосовувались. Останнє ж, як наслідок, не вмотивується з цього приводу [20], а це означає (що характерно для усіх наведених випадків) відсутність предмета та об'єкта для вироблення судової практики.

Звісно, не можливо охопити увесь правозастосовний простір судами у даній категорії справ, адже це скоріш прерогатива

судів I, II, III інстанцій, які повинні узагальнювати та аналізувати судову практику відповідно до плану роботи суду, ніж предмет даного дослідження, проте факти щодо самих рішень і відсутності керівної (прецедентної) практики в Україні вказують на ряд прогалин з огляду на таке.

По-перше, суди не ідентифікують позови як груповий (масовий) чи то похідний, принаймні суд не акцентує увагу на особливостях змісту позовних вимог, що тягне за собою невжиття відповідних заходів та спеціального режиму здійснення судочинства; на відхиленні чи то задоволенні клопотань, виразі диспозитивної волі учасників справи на застосування методів «opt-in» та «opt-out»; не вважають за потрібне роз'яснювати права на це відповідно до вимог змагальності, регламентованих п. 3 ч. 4 ст. 12 ЦПК України щодо необхідності роз'яснення сторонам прав і обов'язків, вчинення і не вчинення процесуальних дій, тощо.

У зазначених прикладах суд: **(а)** не звертає увагу під час відкриття провадження у справі чи під час її розгляду на кваліфікацію справи за значним суспільним інтересом (ст. 274 ЦПК України); **(б)** не вважає за потрібне проявлення ініціативи на об'єднання та роз'єднання позовних вимог (ст. 188 ЦПК України);

По-друге, суд не задається та не вирішує питання про застосування методів «opt-in» та «opt-out»;

По-третє, у процесуальній діяльності суду із застосування норм процесуального права (ухвали, рішення) не простежується момент, коли суд об'єднав дані справи, через те що суд нічого не зазначив у своїх рішеннях;

По-четверте, суд не вирізняє загрозові елементи, несприятливий стан та рух цивільної процесуальної форми, що не може на позначитись на змісті рішення суду, а отже, й на відповідності його принципу верховенства права;

Та, **по-п'яте**, суд не посилається на практику ЄСПЛ, на Рішення Конституційного Суду, на рішення суду касаційних інстанцій. Складається таке враження, що вимоги та зміст ст. 10 ЦПК України беруться до уваги під час правозастосування деяких норм ЦПК України, які є зручними для суду щодо постановлення ним бодай якогось рішення.

Отож, прикладів наводити можна чимало, утім факти застосування судами процесуального законодавства вимагають, очевидно, іншого рівня – рівня виконання вимог стандартів ЄС, Конвенції про права людини та її основоположні свободи, права на справедливе судочинство, тощо.

⁴ Див.: [11, С. 131, 132]

Висновки й перспективи подальших розвідок.

Отже, виходячи з викладеного, важливо вказати насамперед на те, що судова практика щодо масових (групових) та похідних позовів в Україні не характеризується пріоритетністю (ієрархічністю), єдністю. Вона, скоріш, є непридатною для застосування в сенсі єдиних взірцевих правозастосовних актів, які б наслідували інші суди. Відповідно, не сприяючи виробленню єдиних підходів та стандартів, вона не формує правила поведінки навіть за аналогією, як і не наближає цивільний процесуальний простір до виконання вимог стандартів ЄС. Причини – насамперед об'єктивні – у відсутності рішень компетентного органу (Верховного Суду); у відсутності належних повноважень на створення такої практики у судів нижчої інстанції; а також у відсутності досконалішої конструкції (процесуальної моделі) самого інституту групового (масового) та похідного позову у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві.

Судова практика пізнається через кінцеву стадію – рішення суду, його якість, зміст складових елементів (вступна, описова, мотивувальна та регулятивна частини), його відповідь на запитання змісту позову, соціальні проблеми.

Судова практика в інституті масового (групового) та похідного позову – це насамперед *встановлення судом контролю перед дотриманням та правозастосовним процесом на предмет «opt-in» та «opt-out»*; як і щодо *процесу ідентифікації статусу кожного із учасника*; вирішення питань, що пов'язані з охороною та захистом первинних прав та обов'язків учасників справи за груповим (масовим) позовом; *раціональний та зрозумілий процес оптимізації цивільного процесу по конкретним справам даної категорії; застосування їх обмежень* для досягнення найбільш ефективного результату внаслідок розгляду і вирішення об'єднаної справи. Все це й повинно відстежуватись судом в рамках дії особливого режиму – режиму цивільної процесуальної безпеки, а відобразитись у рішенні суду – «дзеркалі правосуддя» у справах за груповими (масовими) та похідними позовами.

Список використаних джерел:

1. Богуш М. Проблематика похідного (непрямого) позову. Юридична Україна: Правник. Бібліотека наукової юридичної періодики. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1530-problematika-poxidnogo-nepryamogo-pozovu-3.html>

2. Васильєв С.В. Цивільний процес: навчальний посібник. Х.: ТОВ «Одісей», 2008. 480 с.

3. Гальке Г. Зміцнення ролі Верховного Суду України – об'єктивна необхідність: доповідь. Верховний Суд України і демократичне суспільство: витоки та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю утворення найвищого судового органу країни в системі судів загальної юрисдикції. (Верховний Суд України, 15 лютого 2013 р., м. Київ). Вісник Верховного Суду України. 2013. № 4 (152). С. 2–6.

3. Журбин Б.А. Процессуальные особенности рассмотрения судами дел по групповым и производным искам: монография. М.: Юрлитинформ, 2012. 200 с.

4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К. Ваіте, 2015. 392 с.

5. Запровадження інституту масового позову в Україні є необхідним кроком вдосконалення процесуального законодавства, зокрема, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/5CC45810BAD05D0CC2257E7A00458D13?OpenDocument&year=2015&month=07&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/5CC45810BAD05D0CC2257E7A00458D13?OpenDocument&year=2015&month=07&)

6. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2010) / уряд. В.В. Вапнярчук. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2010. 856 с.

7. Князев В. Критика буде, але вона лише стимулює рухатися вперед», – секретар ВП ВС. Судово-юридична газета. 19 июня 2018 г. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/120160-kritika-bude-ale-vona-lishe-stimulyuye-rukhatitsya-vpered-golova-vp-vs-vsevolod-knyazyev>.

8. Ковалишин О.Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 1(17). С. 61–67.

9. Майданик Р.А. Методологія приватного права в умовах євроінтеграції: застосування і тлумачення права, техніка вирішення спору. Вісник Верховного суду України. 2017. № 6 (202). С. 8–13.

10. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учебник. М.: ТК. Велби. Изд-во Проспект. 2008. 768 с.

11. Мельник Я.Я. Підстави виникнення права на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 1. С. 128–133.

12. Мельник Я. Цивільні процесуальні правовідносини правової безпеки в цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. № 37. С. 20–25.

13. Мельник Я.Я. Формування системи процесуальних інститутів режиму цивільної процесуальної безпеки. Право і суспільство. 2016. № 2. С. 52–60.

14. Нагоева Д.А. Производные иски: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс»; Научный руководитель доктор юридических наук, профессор Воронов Александр Федорович. Москва, 2015. 23 с.
15. Придворов Н.А., Трофимов В.В. Правообразование и правообразующие факторы в праве: монография. М.: Норма: ИНФРА-М. 2012. 400 с.
16. Попов Ю.Ю. Похідні (непрямі) позови: іноземний досвід та українські перспективи. Українське комерційне право. 2012. № 12. С. 55-65.
17. Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (2011–2013). Правові висновки у цивільних справах / упоряд. Д.Д. Луспеник, О.С. Ткачук. Київ: Союз юристів України, 2013. 766 с.
18. Постанова Апеляційного суду м. Києва від 11 січня 2018 р. по цивільній справі № 487/2845/17// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71634529>.
19. Постанова Апеляційного суду м. Києва від 12 квітня 2018 р. по цивільній справі № 753/5479/15-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73344464>.
20. Постанова Апеляційного суду м. Києва від 24 січня 2018 року по цивільній справі № 760/103/17-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71952741>.
20. Постанови Пленуму 1998–2017 рр. / Верховний Суд України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D061282D942041D6C2257AF3003DC868)
21. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Верховного Суду від 24.10.2008 № 13. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08/page2>.
22. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова від 30 березня 2007 р. № 3. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07>.
23. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
24. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
25. Проект Закону про національну безпеку України від 27.06.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531.
26. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
27. Похідний позов – інститут процесуального представництва: Центр комерційного права. URL: <https://uba.ua/documents/brochure/Danishevsk.pdf>.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України [...]; Рішення Конституційного Суду від 01.12.2004 № 18-рп/2004. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>
29. Рожнов А.П. Правоприменительная практика как нетрадиционный источник российского права: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Актуальные проблемы теории государства и права: хрестоматия / авт.-сост. М.В. Баранова, О.Б. Купцова. М.: Юрлитинформ, 2012. С. 11–21.
30. Слепченко Е.В. Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2011. 499 с.
31. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 38 с.
32. Ухвала Заводського районного суду м. Николаєва від 11.05.2018 по цивільній справі № 487/2845/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74259564>.
33. Ухвала Горохівського районного суду від 15 березня 2018 року по цивільній справі № 155/76/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72733399>.
34. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
35. Цивільне процесуальне право України: підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара, О.В. Гетманцев, Я.Я. Мельник та ін.; за заг.ред. д.ю.н. професора М.М. Ясинка. К.: Алтера. 2016. 576 с.
36. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
37. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>.
38. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України в редакції від 24.02.2018 № 1618-15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
39. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5. П–С. 2003. 736 с.
40. Ярков В.В. Юридические факты в цивилистическом процессе. М.: Инфотропик Медиа, 2012. 608 с.
41. CDL-AD (2011) 003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. п. 46.

Статья посвящена анализу состояния судебной практики по осуществлению судами общей юрисдикции судопроизводства по гражданским делам по массовых (групповых) и производных исках. Анализируются как доктринальные труды ученых-практиков, так и непосредственно практика Конституционного Суда Украины, Верховного Суда и судов I и II инстанций, а также гражданское процессуальное законодательство. Поставлены акценты на необходимости учета правоотношений безопасности как неотъемлемого фактора в процессе осуществления правосудия по данной категории дел. Выделяются признаки, которые необходимо учитывать суду в судебном правоприменительном процессе. Отмечаются многочисленные пробелы института группового (массового) иска, которые указывают на дефекты гражданской процессуальной формы, где таковые устанавливают четкую взаимосвязь с невозможностью адекватно применить закон судом. А следовательно, отстает позиция относительно необходимости законодательных изменений, а также необходимости суду действовать путем особого режима – режима процессуальной безопасности, в соответствии с которым суд должен предусматривать и учитывать коллизии, конфликты, процессуальные осложнения, опасные факторы, уязвимость процессуальной формы, адаптируя при этом гражданскую процессуальную форму к конкретным возникшим обстоятельствам.

Ключевые слова: судебная практика, групповой (массовый) иск, производный (непрямой) иск, процессуальная безопасность.

The article is devoted to the analysis of the state of judicial practice on the implementation of civil justice by courts of general jurisdiction in civil matters in mass (group) and derivative cases. Analyzed as doctrinal revisions of scientists-practitioners and directly the practice of the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court and courts of the 1st and 2nd instances, as well as civil procedural law. The emphasis is placed on the need to take into account the security component in the process of considering the case according to the categories. Signs that are necessary for inclusion in the judicial legal process are distinguished. It is noted in numerous gaps of the institute of a group (mass) claim, which indicates defects of the civil procedural form, the relationship with the inability to apply the law adequately by the court. Therefore, the position of the necessary legislative changes, as well as the need to act the court through a special regime - a procedural security system, according to which the court must foresee and take into account conflicts, conflicts, procedural complications, dangerous factors, vulnerability of the procedural form, transforming the civil procedural form under specific circumstances.

Key words: judicial practice, group (mass) claim, derivative (indirect) claim, procedural security

